

[मन्तव्य]

गैर दलित क्षेत्रबाट दलितहरुकालागि
सार्थक प्रयास

-हिरा विश्वकर्मा

मलाई पंचायतकालको सम्झना आउँछ, त्यो पनि २०३६ सालको आन्दोलन पछि २०३७ सालको जनमत संग्रहको वेलासम्म । म त्यति वेला आइ.एस.सी को विद्यार्थी थिए । केही दलित वृद्धिजिवीहरुको प्रयासबाट एउटा समाजसेवा संघ भन्ने संस्था खोलिएको थियो । जनमत संग्रहको संक्रमणको खुकुलो वातावरणको उपयोग गर्दै । त्यतिवेला हामीले प्रतिनिधि भन्ने पत्रिकाको २ वटा अंक निकालेका थियौं । त्यतिवेला हामीलाई लेख रचना जम्मा गर्न साच्चै गाह्रो भएको थियो । स्वयं हामीमा पनि एउटा निश्चित सोच र लेखकीय क्षमताको विकास भएको थिएन, त्यस पछि गैह्र दलित क्षेत्रबाट त्यसको अपेक्षा गर्ने त कुरै भएन । जनमत संग्रहमा पञ्चायतको जित भयो त्यसपछि जनभावनाको कथित कदर गर्ने भन्नको लागि संविधान सुधार सुझाव आयोगको गठन भयो । त्यसमा तत्कालिन दलित नेता जो धेरै पटक सहयाक मन्त्री सम्म भई सक्नु भएको थियो, हिरालाल विश्वकर्मा पनि हुनु हुन्थ्यो । समाज सेवा संघ जस्को वैधानिक अस्तित्व नभए पनि त्यसमा लागेका वृद्धिजिवीहरुले छुवाछुतको व्यवहार दण्डनीय हुनुपर्छ र दलितहरुका लागि आरक्षणको व्यवस्था हुनुपर्छ भनेर सुझावसम्म पेश गरेका थिए । तर त्यसको केही सुनुवाई भएन । मलाई लाग्छ अहिलेको जस्तो त्यतिवेला सांगठनिक र वौद्धिक रुपले सक्षम भएका भए केही वढि प्रभाव पर्ने थियो कि ।

प्रजातन्त्रको १० वर्षको अवधिमा दलितहरुको चेतना स्तर निकै माथि उठेको छ र त्यसमा दलित संघ-संस्था र दलितहरु प्रति सहानुभूति राखी दलितहरुको पक्षमा समाज परिवर्तन गर्नुपर्छ भन्ने भावना राख्ने गैह्र दलितहरुको पनि ठूलो भूमिका छ भन्नुमा अत्युक्ति नहोला । यति हुँदाहुँदै पनि जुन रुपमा वौद्धिक सोच परिवर्तन हुनुपर्ने हो, जुनरुपमा राजनिति परिवर्तन हुनुपर्ने हो त्यो भएको छ भनेर सन्तोषको सास लिने ठाउँ पनि अवश्य छैन ।

खास गरेर १० वर्षको चेतनाको वृद्धिको साथै दलितहरुको पक्षमा जुन खालको अनुसन्धान, चिन्तन मनन हुनुपर्ने हो त्यति अवश्य पनि भएका छैनन् । यसै कितावको प्राक्कथनमा डा. विद्यानाथ कोइरालाले धेरै "छैनन्"

भनेर स्वीकार्नु पनि भएको छ । साच्चै भन्ने हो भने दलितहरुको जनसंख्या उनीहरुले भोग्नु परेको दुःख कष्ट, सामाजिक आर्थिक र राजनीतिक प्रताडनाको अनुपातमा नभएकोले यो क्षेत्रमा खडेरी नै परेको छ, भन्न सकिन्छ । यस्तो खडेरीको अवस्थामा केही गैह्र दलितहरुको प्रयासबाट एउटा पुस्तक आउनुले निश्चय पनि विकराल खडेरीमा केही शितलता दिएको तर यसले अन्नवाली उब्जाउनुलाई पर्याप्त जल प्रदान गरेको छ, भन्ने अवश्य पनि होइन ।

छापामा दलितहरु भन्ने वित्तिकै कस्तो र कुन प्रकारका छापा भन्ने कुरा प्रमुख हो भन्ने मलाई लाग्छ । छापालाई पनि ३ प्रकारबाट विभाजन गर्नु पर्छ । ती हुन् (क) मूल धारका छापाहरु खास गरी राष्ट्रिय दैनिक (ख) साप्ताहिक (ग) दलित संघ संस्थाका प्रकाशन वा मुख पत्र । यसरी ३ प्रकारका छापाहरुको कुरा गर्दा समाज परिवर्तनमा सबै भन्दा ठूलो भूमिका खेल्ने भनेका मूलधारका छापाहरु हुन । खास गरी गत ५ वर्षको अवधिमा ती मूलधारका छापाहरु दलित समस्या तथा घटना प्रति केही संवेदनशील भएका छन्, तर माथि भने भै उनीहरुले दलितहरुलाई केही दया देखाएको जस्तै । अतः दया देखाएकै भरमा हामीले ठूलो परिवर्तनको आशा त गर्न सक्दैनौ तर केही सकारात्मक भूमिका भने अवश्य खेलेका छन् । प्रस्तुत पुस्तकले त्यस्ता मूलधारका समाचार, लेख रचनालाई प्रस्तुत त गरेको छ, तर त्यसको विश्लेषण भने भएको छैन ।

त्यस्तै दोश्रो दर्जाको साप्ताहिक पत्रिकाको कुरा गर्ने हो भने मूलधारका राष्ट्रिय दैनिकले जति पनि यिनीहरुले दलितको पक्षमा उल्लेख्य योगदान गरे जस्तो लाग्दैन । साथै यी पत्रिकाका सीमित पाठक हुनेहुँदा यसको धेरै महत्व पनि नहुन सक्छ । त्यस पछि दलित संघ-संस्थाले प्रकाशित गरेका प्रकाशन र उनीहरुको मुख पत्रिकाको वितरण र पाठकका दृष्टिकोणले हेर्ने हो भने यिनीहरुले दलित वा गैह्र दलितका सोच र दृष्टिकोणलाई संग्रह गर्ने भन्दा बढि नीति निर्माणमा प्रभाव र समाज परिवर्तनमा ठूलो योगदान पुऱ्याउन सक्छन् जस्तो लाग्दैन । अतः प्रस्तुत संग्रहलाई हेर्दा ती दलित प्रकाशनका लेख रचनाहरुकै संग्रह अलि बढि भयोकी जस्तो लाग्छ । अतः यो पुस्तक एउटा संग्रह मात्रै भन्दा पनि मूलधारका छापाहरुमा प्रकाशित समाचार र लेखहरुको संग्रहका साथै अनुसन्धान मूलक प्रतिवेदन भएको भए अझ राम्रो हुने थियो भन्ने मलाई लागेको छ ।

अहिले दलित सवालमा विशेष चासो राखेको क्षेत्र भनेको गैह्र सरकारी र केहि अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरु हुन । गैह्र सरकारी क्षेत्रका लागि त यो संग्रहले विशेष सहयोग पुऱ्याउने नै छ, तर भाषाका कारणले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय निकायले यसको प्रयोग त्यति गर्न सक्दैन कि भन्ने मलाई लागेको छ ।

यो संग्रहमा गैह्र दलित भन्दा दलित लेखक हरुकै लेख

रचनाहरु समविष्ट छन् र विभिन्न विचारधारा राख्ने दलित लेखकहरुको रचना एउटै ठाउँमा हुदा कमसेकम म जस्तालाई दलित सवालमा कलम चलाउदा सन्दर्भ सामाग्रीको रुपमा हेर्न सजिलो अवश्य भएको छ ।

अतः अन्त्यमा यो संग्रह प्रकाशित गर्न लागि पर्ने सामाजिक विकास अनुसन्धान केन्द्रले समग्र दलित समाज र दलित आन्दोलनलाई एउटा गुण लाएको छ । अत यो गुणले भोलिको दलितहरुको पक्षमा हुने अवश्यम्भावी क्रान्तिको पक्ष पोषण गर्ने नै छ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु ।